

Iz povijesti hrvatske politike

Izvorni znanstveni članak
329.3:28>(497.5)(091)

Kršćanska demokracija u hrvatskoj stranačko-političkoj tradiciji*

LJUBO BOBAN**

Sažetak

Prikazana je geneza ideja kršćanske demokracije u Hrvatskoj, koja se razvijala pod utjecajem tih ideja iz Njemačke, Austrije, Češke, Slovačke, te posebno Slovenije. Važnu ulogu u tome imao je krčki biskup Antun Mahnić, porijeklom Slovenac. Razvoj kršćanske demokracije kod Hrvata autor dijeli na predstranačko razdoblje (do prvoga svjetskog rata) i stranačko organiziranje nakon stvaranja jugoslavenske države kroz Hrvatsku pučku stranku. Program te stranke uspoređen je s programom Radićeve Hrvatske seljačke stranke.

UVODNE NAPOMENE

1. Ograničit ćemo se samo na osnovne naznake sadržaja naslovljene teme. Zainteresiranog čitatelja uputit ćemo na nekolike izvore o toj problematici.

2. Potrebno je imati u vidu što se podrazumijeva pod pojmom kršćanske demokracije, napose u vremenu na koje se ovaj prilog odnosi. Kako razgraničiti "autohtone" sastavnice kršćanske demokracije od onih koje su preuzete od drugih misaonih, idejnih i socijalno-političkih sustava, i obrnuto. Kako u toj distribuciji sadržaja naći jasnija razgraničenja? Zašto ista stvar (misa, ideja, težnja) u jednom slučaju pripada sferi kršćanske demokracije, a u drugom slučaju ne?

3. Kod lociranja sadržaja kršćanske demokracije valja voditi računa da se on iskazuje ne samo u onim organizacijskim oblicima, koji se i formalno smatraju strankom, nego i u onim organizacijskim oblicima koji nemaju formalnu stranačku naznaku, kao što su vjerske (crkvene ili laičke)

* Članak prof. dr. Ljube Bobana uredništvo *Političke misli* dobilo je susretljivošću njegove supruge Branke Boban te ga posthumno objavljujemo.

** *Ljubo Boban*, redoviti član HAZU, redovni profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu na Katedri za povijest srednje i jugoistočne Europe, preminuo u jesen 1994.

organizacije. Drugim riječima, uz hrvatsku stranačko-političku tradiciju kršćanska demokracija svoje sadržaje ima i u nestranačkim oblicima.

Predstranačko razdoblje

U određivanju vremenskoga slijeda u razvoju kršćanske demokracije u Hrvata teško je naznačiti precizniju granicu. No, općenito govoreći, prvi svjetski rat (napose njegov završetak) znači određeniju granicu.

U ovom, predstranačkom razdoblju, na umu treba imati nekoliko bitnih odrednica:

1. Socijalna funkcija Katoličke crkve posebno je bila razrađena u enciklici pape Lava XIII. *Rerum novarum* iz 1891. godine. No, Crkva se i desetljećima prije toga angažirala u socijalnim problemima vjernika, u brizi za njihov položaj.

2. Jedna od bitnih naznaka položaja Crkve u 19. stoljeću, napose u drugoj polovici, bila je njezina konfrontacija s građanskim liberalizmom, kojemu je cilj bio da se što više suzbije utjecaj Crkve u javnome životu. To je bio izazov na koji je Crkva sustavno i energično reagirala.

3. Crkveni krugovi različito su reagirali na građanski liberalizam, napose na onaj njegov dio koji je tangirao položaj Crkve u društvenom životu. Jedni su reagirali odlučno, beskompromisno, radikalno. Drugi su bili za elastičniji, umjereniji, kompromisniji odnos prema liberalizmu, uvažavajući neke njegove odrednice.

4. Katolički pokret u Hrvatskoj (Hrvatski katolički pokret), kao ukupna aktivnost Katoličke crkve u društvenom životu, razvijao se pod utjecajem toga pokreta u zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim zemljama, gdje se taj pokret organizirao i djelovao znatno prije nego u Hrvatskoj. Napose je utjecaj dolazio iz Njemačke, Austrije, Češke i Slovačke.

5. U razvoju Hrvatskog katoličkog pokreta osobito je značenje imao utjecaj iz Slovenije, koja je bila "posrednik" u širenju toga pokreta u Hrvatskoj iz spomenutih zemalja.

6. Posebno važnu ulogu u konstituiranju, širenju i djelovanju Hrvatskog katoličkog pokreta imao je krčki biskup Antun Mahnić, porijeklom Slovenac.

7. Godine 1900. održan je Prvi hrvatski katolički kongres, na kojemu je prihvaćeno više rezolucija, od kojih je, za naslovljenu temu, potrebno istaći rezoluciju o socijalnom pitanju i rezoluciju o laikatu.

8. Godine 1912. osnovan je Seniorat, organizacija laikata, koji je imao stožernu ulogu u razvoju Hrvatskoga katoličkog pokreta.

9. Među siromašnim slojevima pučanstva osobitu je pažnju privlačio položaj radništva. Problemima radništva, u socijalnom i širem smislu, organizirano su se najviše bavili socijalni demokrati, u skladu s različitim socijalističkim idejama. Uz njih, i nešto kasnije, tom su se problematikom bavili kršćanski socijalisti, koji su nastojali tražiti pomirenje između oprečnosti liberalnog kapitalizma i socijalizma.

10. Kršćanska demokracija nadograđivala se na kršćanski socijalizam, korigirajući i dopunjavajući neke njegove odrednice te proširujući aspekte djelovanja, ne samo na socijalno područje.

11. U proširenju crkvene aktivnosti u široj društvenoj dimenziji nametnulo se i pitanje o potrebi političkoga organiziranja vjernika, organiziranja političkih stranaka. Prvo se nametnulo pitanje — da ili ne političko organiziranje, da ili ne politička stranka? Na to se nastavljalo pitanje, u kakvom će odnosu biti politička stranka prema crkvenoj hijerarhiji, u izravnoj vezi ili posrednoj, preko laikata. Općenito je prevladalo drugo gledište, premda su, npr., kod dijela crkvenih krugova u Bosni snažno bila prisutna i drukčija gledišta.

12. Orijentacija na političko organiziranje u prvo se vrijeme nadograđivala na postojeće stranke (uz jednu orijentaciju pravaša, kad je neko vrijeme postojala Hrvatska kršćanska socijalna stranka prava). Godine 1908. u Zagrebu je djelovao Hrvatski kršćanski radnički savez.

Razdoblje stranačkog organiziranja kršćanske demokracije

Pretkraj prvoga svjetskog rata u zemljama Habsburške monarhije, pa tako i u hrvatskim zemljama, došlo je do ožvljavanja stranačko-političkoga života. U toj atmosferi određenije se počelo razmišljati i o organiziranju političke stranke koja će u svojim programatskim temeljima imati kršćanska načela. Do osnivanja takve stranke došlo je 1919. godine, u novostvorenoj jugoslavenskoj državi, pod nazivom Hrvatska pučka stranka. Inicijativa za to došla je iz redova Seniorata, dakle, iz redova katoličkog laikata. Stranka nije bila izravno vezana uz crkvenu hijerarhiju, a formalno nije bila vezana ni uz Seniorat. Po svome personalnom sastavu stranka je bila laičko-svećenička.

Hrvatska pučka stranka bila je nacionalna (hrvatska), vjerska (katolička) i socijalna (kršćanski socijalizam, kršćanska demokracija, staleški solidarizam). Na tim temeljima stranka je imala državno-pravni, vjersko-politički i socijalni program. Programsko geslo stranke bilo je: *hrvatstvo, križ i plug*.

ad 1) I u svome nazivu stranka je sadržavala hrvatsku nacionalnu naznaku. Treba, međutim, spomenuti da je taj nacionalni program stranke korespondirao s idejom jugoslavenstva. U prvo vrijeme, u doba osnivanja stranke, postojala je uska suradnja sa Slovenskom ljudskom strankom. Zamišljeno je bilo da se osnuje jedinstvena Jugoslavenska pučka stranka, koja bi se protegnula na sva područja novostvorene države gdje se nalazilo katoličko pučanstvo. Ta zamisao nije ostvarena, te je obrazovana Hrvatska pučka stranka, odvojeno od Slovenske ljudske stranke, s kojom je inače bila programatski bliska, ostvarujući s njom usku suradnju, u parlamentu i izvan njega.

Već pred prvi svjetski rat ideja jugoslavenstva počela se širiti u redovima Hrvatskog katoličkog pokreta, napose u redovima Seniorata, te

među mladim svećenstvom. Stvaranjem jugoslavenske države atmosfera za takve tendencije postala je još povoljnija.

Hrvatska pučka stranka polazila je od stanovišta da su Hrvati, Slovenci i Srbi jedan narod, troplemeni. U programu iz 1919. godine stranka se izjasnila za "državno i narodno jedinstvo". Kod toga se podrazumijevala jednakopravnost troimenoga naroda. Polazilo se od gledišta da je povijest stvorila plemenske razlike, koje se moraju uvažavati, a cilj je jugoslavenska nacionalna i kulturna sinteza. "Stranka će nastojati oko postepenog niveliranja plemenskih opreka, konfesionalnih suprotnosti i historijskih neskladnosti, što su dotada postojale između pojedinih dijelova troimenog naroda. U interesu je države, nutarnjeg mira i plemenskog uzajamnog sporazuma, da se proces niveliranja dotadašnjih plemenskih razlika i historičkih granica ne urgira nasilnim mjerama, već da se prepusti prirodnom razvoju." Iz tih razloga stranka se protivila nasilnoj centralizaciji, a za uvažavanje naslijeđenih autonomnih upravnih područja.

Orijentacija stranke na "jugoslavenski solidarizam", "jugoslavensku sintezu" uvjetovana je i njezinom težnjom da se ostvari "solidarizam", "sinteza" pravoslavlja i katoličanstva.

Zaoštavanje nacionalnog pitanja u jugoslavenskoj državi utjecalo je na izvjesno "zaoštavanje" u formulacijama nacionalnog programa Hrvatske pučke stranke, ali to nije izlazilo iz globalnog stranačkog programa, kako je formuliran u početku. Navedimo, za ilustraciju, formulacije iz izbornoga proglašenja stranke 1927. godine, u kojem je, između ostalog, rečeno:

"Svaki narod imade prirodno pravo, da ima svoju državu. Ako koji narod mora radi međunarodne i svjetske politike ili radi drugih kakvih jačih razloga živjeti u zajednici s drugim kakvim narodom, onda ipak i u takvoj državnoj zajednici svaki narod mora imati svoju slobodu i samostalnost. Zato mi tražimo, da ova država, u kojoj živimo, bude doista, a ne samo po imenu, i hrvatska i slovenska, kao što je i srpska. Hrvati kao poseban narod imadu pravo na samostalni politički život na neprekinutom svom narodnom području ne samo na osnovu više od tisućugodišnje političke samostalnosti i narodne suverenosti nego i na osnovu činjenice svoga današnjega političkoga, prosvjetnoga i gospodarskoga razvitka. To ne može biti pod centralizmom, jer se pod njim sva vlast i sav novac zgrće u Beogradu. Pod centralističkim Vidovdanskim ustavom nema hrvatske slobode, nema jednakopravnosti, a nema ni pravog poštivanja hrvatstva. Centralizam je zapravo što i velikosrpstvo. Centralizam stvara Veliku Srbiju, u kojoj su Hrvati i Slovenci zapostavljeni i potiskivani."

U skladu sa spomenutim gledištima o nacionalnom pitanju stranka se zalagala za uspostavu autonomnih jedinica (pet), za zajedničke i autonomne organe, zajedničke i autonomne poslove, kod čega će autonomne jedinice imati "potpunu samostalnost u upravi, u sudstvu, u školstvu te u gospodarskom i socijalnom životu".

ad 2) Druga bitna odrednica stranačkoga programa bila je vjera, kršćanstvo. Na tome se temeljila obrazovna, prosvjetna, politička djelatnost stranke. Prema izbornom programu iz 1927. godine, Hrvatska pučka stranka "ide za tim, da se sva politika postavi na temelje kršćanske vjere, koja zabranjuje laž, prevaru, otimačinu, izrabljivanje i svaku nepravdu. Sva zla današnje politike potječu iz laži, nepravde i nasilja." "Cijeli je dakle

program Hrvatske pučke stranke građen na kršćanskom temelju. U svakom, bilo narodnom ili prosvjetnom ili socijalno-gospodarskom političkom pitanju mora se tražiti rješenje s kršćanskog stanovišta. U svakom političkom slučaju mora se upotrijebiti kršćansko mjerilo. Cijelom politikom mora vladati kršćanski duh, jer je on jedini duh istine, pravice i poštenja."

Stranka se zalagala za parlamentarno načelo, protiv "svake diktature" — radničke diktature, protiv "birokratizma i kapitalizma", protiv apsolutizma. Za sve važnije zakone, a na traženje 10% birača, provodi se "pučki referendum". Izborno pravo je opće, jednako, izravno, tajno, proporcionalno, za muškarce i žene, iznad 20 godina. Manjina je zaštićena. Stranka se zalagala za nepovredivost privatnoga vlasništva, "nepovredivost ličnosti i kućnoga praga", "potpuno pravo sakupljanja i udruživanja", slobodu riječi (u skladu sa zakonom), nezavisnost sudaca.

ad 3) Gospodarsko-socijalni program Hrvatske pučke stranke bio je sastavljen po uzoru na Slovensku ljudsku stranku. Stranka se predstavljala kao "najodlučnija protivnica današnjeg kapitalističkog načina gospodarenja u državi", a za to da se osigura za "svaki stalež socijalnu (društvenu) pravednost: da svakom budu osigurani plodovi njegova rada, a ne da kapitalisti i izrabljivači sa sirotinjskim radom i znojem zgrću sebi bogatstvo." Parlament bi se sastojao od dva sabora. "Jedan od tih sabora zanima se pitanjima, koja su više političke naravi, a drugi pitanjima, koja su više gospodarske naravi." Svaki bi stalež imao neki svoj zasebni sabor, u kojemu bi se raspravljalo o interesima odnosnoga staleža. Svaki bi se stalež organizirao u svoju stalešku stranku (seljačku, radničku, gospodsku). Sama stranka je i u svojoj unutrašnjoj organizaciji uvažavala staleško gledište, te je za seljaštvo imala organizacije seljačke demokracije, za radnike radničke demokracije i građanski klub za građanstvo.

Zanimljivo je napraviti sumarnu usporedbu između Hrvatske pučke stranke i Radićeve Hrvatske seljačke stranke, koja se u vrijeme osnivanja također nazivala i pučkom. U programima tih dviju stranaka ima podosta sličnosti (barem na prvi pogled), ali su one inače bile izrazito suprotstavljene.

a) I jedna i druga stranka polazile su od hrvatstva. Obje su to i u nazivu sadržavale. No to je bila samo izvanjska bliskost. Pučkaši su hrvatstvo željeli uklopiti u širi okvir jugoslovenstva. U državnom pravnom pogledu, kao što je rečeno, pučkaši su se zalagali za široke autonomije. Nisu željeli ići do jasnijih granica federacije. U nacionalnom i državnom pravnom pogledu nisu isticali veće razlike jer bi im to otežavalo približavanje na vjerskom planu (sintezu pravoslavlja i katoličanstva). Radićevo hrvatstvo imalo je jasne granice. Svoju projugoslavensku (nacionalnu) orijentaciju on je napustio još prije ulaska u jugoslavensku državu. Federacija je za Radića bila minimum, a za pučkaše to nije bio ni maksimum. Radić nije apriorno odbacivao jugoslavenski državni okvir. Prihvaćao ga je ponajprije kao nuždu međunarodne konstelacije u kojoj se Hrvatska nalazila. Ideja konfederacije bila mu je mnogo bliža od federacije.

b) Rekli smo da se program Hrvatske pučke stranke temeljio na vjerskim (kršćanskim) načelima. S razlogom bi se moglo reći da je pučkašima kršćanstvo bilo primarnije od hrvatstva. I Radić je u svome

programu vjeri također pridavao istaknuto značenje. Tako je u programu stranke iz 1921. godine stajalo:

“Vjera je temelj moralnoj kulturi. Vjera uopće a kršćanski nauk napose je temelj odgoja.

Kršćanska crkva i sve vjerske zajednice posvema su slobodne u naučavanju vjere.”

U sferi moralno-političkoga programa među dvjema strankama našlo bi se podosta zajedničkih načela (sloboda pojedinaca, jednakost među ljudima, poštenje, pravda, itd. Izvanjski, to bi moglo ukazivati na veću bliskost tih stranaka. No to ipak nije slučaj. Polazišta su bila različita. Pučkaši su takve kategorije svoga programa izvodili iz načela kršćanske vjere. Radić ih je prije svega izvodio iz kategorijalnog sustava liberalne građanske misli i prakse, po uzoru na zapadnoeuropske građanske ambijente. S. Radić bio je izraziti antiklerikalac, u tome smislu što je bio dosljedni protivnik svakog miješanja crkve u politički život. S te načelne pozicije on se konfrontirao s pučkašima. Možda je teško precizno stupnjevati je li im se više protivio zbog njihovog nacionalnog i državnopravnog programa ili što ih je doživljavao kao način miješanja crkve u politički život.

c) I u socijalnom dijelu programa među dvjema strankama bilo je podosta sličnosti. Obje stranke polazile su od stanovišta o staleškoj organizaciji društva. Obje su se zalagale za ravnopravnost staleža; obje su važnost ponajviše pridavale seljaštvu (seljačkom staležu). I jedna i druga stranka govorile su o seljačkoj demokraciji. No i pored tih sličnosti, razlike su ipak bile jasne, već po izvorištu iz kojega su se izvodila programatska načela. Pučkaši su i ovdje polazili najprije od kršćanskih načela. Radić je svoj program izvodio ponajprije iz onih svjetovnih učenja i načela, kojima je cilj bio da se kapitalistički sustav korigira u interesu socijalne većine, radi njezine zaštite.

Hrvatska pučka stranka ni u jednom trenutku nije imala značajniju ulogu u političkom životu u Hrvatskoj, ni po broju birača ni po stvarnome utjecaju. Nasuprot tome, HSS je bila u stalnom usponu, zadobivši vodeću poziciju u političkom životu među Hrvatima. Nakon 1929. godine ona će prerasti u hrvatsku nacionalnu frontu. Nasuprot tome, Hrvatskoj pučkoj stranci nakon te godine gubit će se svaki organizirani trag. Svoju poziciju ta je stranka gubila i u konfrontaciji s HSS. Ilustrirat ćemo to na primjeru Dalmacije, gdje su pučkaši u prvo vrijeme imali veći utjecaj nego u drugim područjima.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine HPS je dobila u Dalmaciji 16% glasova, najveći postotak od svih izbornih lista. Radićeva stranka u to vrijeme još nije proširila svoj utjecaj na Dalmaciju. Na parlamentarnim je izborima 1923. godine Radićeva stranka u Dalmaciji (jednom dijelu) dobila 26,4% glasova, a pučkaši 6,4%. Nema podataka da su pučkaši 1925. godine uopće sudjelovali na izborima. Radićeva stranka dobila je tada u Dalmaciji 48,7% glasova. Broj glasova te stranke pao je na parlamentarnim izborima 1927. godine, kada je ona dobila 37,7% glasova. Zacijelo je to bila posljedica Radićevog sporazuma s radikalima o priznanju Vidovdanskog ustava. To je pučkašima pružilo prigodu da ovoga puta dobiju 8,9% glasova u Dalmaciji.

Nakon atentata u Skupštini 1928. godine pučkaši su ušli u Koroščevu vladu (i ovog su puta slijedili suradnju sa srodnom strankom u Sloveniji). Već i to je bio dovoljan razlog da se zapečati njihova sudbina. Apsolutistički šestosiječanjski režim učinio je kraj pučkašima.

Zbog čega su pučkaši u sukobu s Radićevom strankom doživljavali poraze i konačni kraj? Je li to zbog njihova nacionalnog programa? Je li to zbog njihova "klerikalizma", u sukobu s Radićevim antiklerikalizmom i liberalizmom? Kakav je u tome udio imao socijalni dio programa? Zacijelo su bila prisutna sva tri faktora. Njihova bi kvantifikacija bila zanimljiva.

Literatura

- Stjepan Radić, *Politički spisi*, Zagreb 1971, ur. Z. Kulundžić.
Josip Buturac, "Hrvatski katolički pokret", *Marulić* 5/1985.
Zlatko Matijević, "Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918—1921. godine", *Povijesni prilozi*, 5/1986.
Antun Bozanić, *Pastoralni rad biskupa Mahničca u krčkoj biskupiji i Hrvatskoj*, Zagreb, 1989.
Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb 1991.
Jure Krišto, "Katoličko organiziranje i politika", *Croatica christiana periodica*, 28/1991.
Lj. Boban, "Iz povijesti Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji (1919—1929)", u: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 3, Zagreb 1990.

Ljubo Boban

*CHRISTIAN DEMOCRACY IN CROATIAN PARTY
AND POLITICAL TRADITION*

Summary

The text presents the genesis of the concept of Christian democracy in Croatia which developed under the influence of the corresponding ideas from Germany, Austria, Czech republic, Slovakia and particularly Slovenia. A major role in that was played by a bishop from Krk, Antun Mahnić, of Slovenian descent. The author divides the development of Christian democracy in Croatia into the pre-party period (up to World War I) and the party organization following the creation of a Yugoslav state in the form of the Croatian Populist Party. This party's programme is compared to the programme of Radić's Croatian Peasants' Party.